

HOE DE ARBEIDER LEERT WONEN

'ZO GELUKKIG ALS EEN BARONES'

Dat je als mens het recht hebt om gelukkig te zijn, en je daar zelf ook iets aan kunt doen, is een idee uit de Verlichting. Die gedachte leidde al snel tot het beschavingsoffensief: burgerinitiatieven om de leefwereld van de onderklasse te verbeteren. Daar werd niet alleen de arbeider gelukkiger van.

kromgetrokken van de Engelsche ziekte, rondspeelden.'

Maanden heeft ze gewacht op goedkeuring voor de bouwplannen. Met elk detail heeft ze zich bemoeid. Nu kijkt ze blij naar de zestien nieuwe arbeiderswoningen, met een aparte keuken, privaat en portaal. 'En daarbij en boven alles het heerlijke licht, het zonlicht dat speelt op gangen en portalen.'

Juffrouw Ter Meulen groeit op aan de Herengracht – zo ongeveer om de hoek van de Tuinstraat, maar in een andere wereld, die van de gegoede burger in Amsterdam. Vol idealen en op zoek naar een zinvolle dagbesteding komt ze terecht in sociaal-liberale kring. Ze logeert bij Arnold Kerdijs, hoofdredacteur van het Sociaal Weekblad, en ze ontmoet Helene Mercier, die eerst een volkskeuken runt en vervolgens Ons Huis, een buurthuis avant la lettre in de Jordaan.

Deze volksverheffers zoeken naar een oplossing voor de sociale kwestie: de pijnlijke armoede en achterstelling van de arbeiders. Gezinnen van vijf, zeven, tien mensen wonen in armetierige eenkamerwoningen, krotten en vochtige kelders. Ze slapen op de grond of met z'n allen in een bed, doen hun behoefte in een emmer in de hoek. Ze drinken, ruziën, schelden – en sterven aan de cholera.

Er moet iets gebeuren. In 1901 zal de staat zich met de Woningwet eindelijk bemoeien met wat volkshuisvesting gaat heten. Maar nu is het nog de particulier die zich inspant om de barre leefwereld van het volk te verbeteren. Mercier wijst Johanna op het werk van Octavia Hill in Londen.

Hill is al tientallen jaren actief met het kopen, opknappen en verhuuren van goed-

PAUPERPARADIJS 'Onbe-
woonbaar verklaarde
woning', staat op de bordjes
boven de voordeuren. Foto:
Stadsarchief Amsterdam

Het is juli 1895. Johanna ter Meulen koopt zestien vaasjes. Als een huurder zijn nieuwe woning betreft in haar complex aan de Amsterdamse Tuinstraat staan er bloemen in de huiskamer.

Een jaar eerder is Johanna begonnen met de aankoop van huizen in verregaande staat van ontbinding: '[...] de achterkamer leverde een treurig, griezelig gezicht op. Daar woont een door en door verwaarloosd gezin. Geen tafel, geen enkel meubel, alleen een plank en twee stoelen, en toch rommel en onreinheid, te midden waarvan vijf kinderen, een

◀ Liefdadigheid is een verboden begrip ▶

kope woningen. Maar ze doet meer. Ze weet: met licht en lucht ben je er niet. De arbeiders moeten leren wonen. Zedelijkheid en zindelijkheid: de rommel opgeruimd, de trap geboend. En nee, de natte was mag niet in de kamer; dan wordt het huis nog vochtiger. Ouders, jongens, meisjes horen in aparte bedden. En: bemoei je alleen met je eigen gezin, niet met de bureu.

Als Octavia de huur ophaalt, maakt ze een praatje en kijkt ze rond of het huis aan kant is. Hoe het met de kinderen gaat, vraagt ze, en heeft de heer des huizes nog werk?

Octavia geeft raad en helpt waar ze kan. Ze stuurt kinderen naar school, richt clubjes op en spant zich in voor groen in de wijk.

Naar voorbeeld van Hill ontstaat in Nederland iets wat we nu woonmaatschappelijk werk noemen en waar in Amsterdam twee burgermeisjes in pionieren. Johanna ter Meulen en Louise Went lopen stage in Londen en gaan in Nederland aan de slag als woningopzichteres.

Ze zijn daarmee onderdeel van wat het beschavingsoffensief wordt genoemd: die aardige, soms tergend bevoogdende, misschien wel naïeve pogingen om de arbeider niet alleen materieel, maar ook moreel te verheffen. Aan de basis van dat verheffen ligt goed wonen, want in een schoon huis floreert het gezin, en dat is de hoeksteen van de maatschappij.

Er is veel gediscussieerd over motieven van de

◀ 'De achterkamer leverde een treurig, griezelig gezicht op. Daar woont een door en door verwaarloosd gezin' ▶

beschavers. 'Eigenbelang,' roepen de socialisten, machteloze pogingen om de revolutie te keren. Een pleister op het schuldgevoel van de elite. Argeloos paternalisme is misschien de minst negatieve kwalificatie.

Maar mogen de ontvangers zelf ook een oordeel vellen? Beleefden ze de hulp als een offensief – opgedrongen, bevoogdend, vernederend? Of waren ze blij met elk initiatief om hun bestaan te verbeteren?

De stem van de onderklasse is opgelost in de tijd. Maar Johanna's aantekeningen in haar *Dagboek mijner woningbemoeiing* werpen wat licht op de kwestie.

In eerste instantie ontmoet Ter

VOORUIT-
GANG Dankzij de
inspanningen van
juffrouwen als Johanna
kregen Jordaanbewoners een
beter bestaan. Foto: Spaame-
stad Photo

TEVREDEN HUURDERS

Een van de bewoonsters van Johanna's nieuwe complex vergist zich in de maar liefst drie op haar portaal uitkomende deuren en komt terecht op het privaat in plaats van in de keuken. Ze vertelt erover aan Ter Meulen, die noteert: 'Juffrouw, verbeeldt u eens dat idee van in uw eigen woning te kunnen verdwalen, zei zij tegen mij.'

ROKIN De sombere toestand in Amsterdam vormde een geliefd thema voor Breitner. Afbeelding: Rijksmuseum, Amsterdam

◀ 'Het is zulk een heerlijk werk gewenste woningen te verhuren' ▶

Meulen weerstand. 'Ik woon op een woning, men noemt het een krot/ Maar ik zie geen enkel bewijs/ Er staat aan de deur: "Onbewoonbaar verklaard"/ Voor mij blijft 't toch een paleis,' zingt Johnny Jordaan. En dat merkt Ter Meulen als ze met geld van suikermagnaat Willem Spakler in 1894 een blok woningen koopt in de Jordaan.

Een deel van de woningen zal worden gesloopt en een deel wordt opgeknapt. Als Ter Meulen daarom de huur komt opzeggen zijn de bewoners bepaald niet gelukkig. Een metselaar barst uit in 'grote drift'. Maar na een kalmerend gesprek geeft de metselaar toe: 'Wat ik het allerergst vind in onze maatschappij zijn de woningen van ons mensen; het moest veel meer gebeuren. Ik vind het goed en mooi en nodig.'

En als de huurders hun nieuwe huisjes betrekken, zijn ze onmiskenbaar blij: 'Een vrouwtje zeide: Ik voel me in 't bezit mijner drie vertrekken zo gelukkig als een barones.'

Johanna en haar Woningmaatschappij Oud-Amsterdam NV hebben 94 woningen in beheer. Trap op, trap af, dag in dag uit, om de huur op te halen, te kijken of de kamers juist worden gebruikt, ruzies bij te leggen en klachten te horen over onderhoud.

VERWAARLOZING De Jodenbuurt was een van de vele verwaarloosde wijken van de hoofdstad. Afbeelding: Stadsarchief Amsterdam

Wie, niet betaalt of zich niet aan de regels houdt, vliegt eruit – liefdadigheid is een verboden begrip en de opzichteres vertegenwoordigt ook de belangen van de verhuurder. Het gaat hier om een zakelijke overeenkomst, maar wel een die bedoeld is om de klassen tot elkaar te brengen. Want: 'Uit wekelijkse bezoeken ontstaat bij den een spoedig, bij den ander na korter of langer tijd, toenadering tussen de opzichteres en de bewoners. Hoe meer de woningopzichteres de kunst verstaat het vertrouwen, de vriendschap harer huurders te winnen, des te groter zal haar invloed zijn,' legt een opzichteres uit.

En dat lijkt te werken. 'Vandaag was het innen der huren een genot, de mensen waren zo aardig en het was als begon de rechte verhouding al zo zoetjes aan tussen ons te heersen,' noteert Johanna. Ze hoort over lief en leed van de kinderen, schrijft een dochter in bij de huishoudschool, opent een spaarbankboekje voor de huisvrouw die wat onderhoudt. Ze heeft een kleine bibliotheek in haar kantoortje, leert de kruidenierster boekhouden en neemt de kinderen mee naar het park, naar Artis of uit varen.

In de loop der jaren willen linkse kranten nog weleens tekeergaan over willekeur en machtsmisbruik onder de opzichteressen. 'Deze jonge dame toch, schijnt zich te verbeelden, dat zij en haar ambt, zoo iets als alleenheerscheres is.' En in de Amsterdamse gemeenteraad ontstaat discussie of ze tegen de wil van de huurders een woning mogen betreden. Maar de opzichteressen opereren met tact en respect: 'Vóór alles hoede zij zich iets te forceren. Haar invloed moet groeien, alle gedwongenheid moet verre blijven.'

In de zomer van '95 komt Johanna in het trappenhuis een nieuwe huurder tegen, die over haar bloemen zegt: 'Juffrouw dat tekent de verhouding die tussen u en de huurders zal bestaan beter dan iets anders.' De meeste mensen lijken haar bemoeienissen op prijs te stellen. 'Het is zulk een heerlijk werk gewenste woningen te verhuren, men ziet zulke gelukkige gezichten en wordt met zulk hartelijk vertrouwen bejegend.'

MARCHIEN DEN HERTOG is historicus en journalist.